

A citadella és társai.

Aki esténként felpillant a Gellérthegy ormár sejtelmes fénnel tündöklő építményre, annak juttott-e már eszébe, hogy mi fán terem az a „citadella“? Nagyon régi szó ez, az ódon erődítéstan szava. Rokona a „civis“ szónak, amely polgárt jelent, ennek származéka a „civitas“, a polgárok összessége, vagyis a város. Angol alakja, a „city“, Londonban ma is azt a városrészt jelzi, amely hajdan London városát alkotta. Spanyol alakját, a „Ciudad“ szót, számtalan földrajzi elnevezésben megtalálhatjuk. Egyszóval ebből, vagyis ennek olasz „citta“ formájából származik a citadella, amely megerősített várak legbelső és legtávolabbi védhető kis fellegvárát jelenti.

Hát a „Redut“ értelméről gondolkozott-e már valaki? Ez is a hajdani várépítés műszava tulajdonképpen. Régi erődítéseknek olyan épületeit, amelyek elszigetelve, külön állottak a várövnön belül, a latin „reductus: továbbvitt, elkülönített“ szóból eredő olasz „ridotto“ kifejezéssel jelölték. Ebből lett a francia „redoute“. Ez tehát eredetileg nem zenés és vidám, hanem harcias kifejezés volt. De mivel az ilyen épületek alkalmasak voltak arra, hogy nagy estélyek, bálók, hangversenyek színhelyéül szolgáljanak, a régi erődítési világ letűntével nevük lassanként a mai „vigadó“ értelmet vette fel. Sőt utóbb már szokás lett bizonyos fajta táncmulatságot is redutnak nevezni.

A „Tattersall“ nevében az ember a német „Saal: terem“ szót sejtene. Holott ez a Tattersall szó egy angol lókupec neve. Körülbelül száz évvel ezelőtt virágzott ennek a derék embernek az üzlete Angliában, még pedig jól virágzott. Newmarketben lovardát is tartott, ahol árverésen adta el a versenylovaikat. Ez a lovarda olyan híres lett, hogy mintájára Európa minden nagyvárosában alapítottak ilyen fedett lóvásár-csarnokot és mindenütt Mr. Tattersall nevéről nevezték el. Nálunk annakidején külön Tattersall-részvénytársaság alakult, amely a budapesti csarnokot építette.

A „Lloyd-épület furcsa neve is angol eredetű, sőt szintén egy angol kereskedő neve. Edward Lloydnak hívták azt az angol embert, aki a XVII.

A „Tattersall“ nevében az ember a német „Saal: terem“ szót sejtene. Holott ez a Tattersall szó egy angol lókupec neve. Körülbelül száz évvel ezelőtt virágzott ennek a derék embernek az üzlete Angliában, még pedig jól virágzott, Newmarketben lovardát is tartott, ahol árverésen adta el a versenylovakat. Ez a lovarda olyan híres lett, hogy mintájára Európa minden nagyvárosában alapítottak ilyen fellett lóvásár-csarnokot és mindenütt Mr. Tattersall nevével neveztek el. Nálunk annakidején külön Tattersall-részvénytársaság alakult, amely a budapesti csarnokot építette.

A „Lloyd-épület“ furcsa neve is angol eredetű, sőt szintén egy angol kereskedő neve. Edward Lloydnak hívták azt az angol embert, aki a XVII. század vége felé kávéházat alapított a londoni Cityben. A kávéház kitűnően ment, hamarosan valóságos magánlőzsédévé tették az idejáró üzletemberek, és az ügyes Mr. Lloyd még lapot is alapított „Lloyd's News“ címmel, amelyben az egész világról beérkező kereskedelmi, főként hajózási híreket közölte. Ebből a kávéházból később hatalmas biztosító-társaság lett, nevéből kereskedelmi fogalom. Az egész világon számtalan kereskedelmi testület, egyesület és újság vette fel a hajdani londoni kávéház nevét.

A „Gambrinus“ Budapest nemrégén elpusztult

vendéglője, amelynek e néven ezer meg ezer alteregója van szerte Európában, egy király nevét hordta címében. Ugyanis I. János brabanti herceget ezelőtt hatszáz évvel a brüsszeli sörfőzők megválasztották céhük védnökének, megfestették az arcképét is habzó sörökorsóval a kezében és a képet felakasztották a céh tanácstermében. Ez az I. János, vagyis Joannes Primus, torzult aztán a „Gambrinus“ szóvá, ama sörkedvelő poroszok nyelvén, akik a „gut“ és „jut“ között éppen úgy nem érzik a különbséget, mint ahogy a bö és pö betűk között sem tesznek különbséget a kiejtésben.

Más városok intézményei sem érdektelenek, ha nevük között bögész az ember. Itt van mindjárt Bécsben a „Prater“. Latinul „pratium“ mezőt jelent. Ennek spanyol „prado“ alakjával nevezik Spanyolországban a nyilvános befásított sétálóhelyeket. A Habsburg-család is tartott magának spanyol etikett szerinti külön sétateret Bécsben s ezt ugyancsak „Prado“-nak nevezték. Mikor aztán II. József 1776-ban átadta a kertet a bécsi nagyközönségnek, a bécsiek nyelvén „Prader-Garten“, majd röviden Prater lett belőle.

A párizsiak „Bois“-ja azt jelenti: erdő. Valaha messze volt ez a várostól, irdatlan rengeteg volt és „rouvrayi erdő“ volt a neve. De Hosszu Fülöp francia király egy templomot építtetett az erdő közepén s ezt a boulognei Szent Szűznek ajánlotta. Azóta az erdő neve „Bois de Boulogne“-ra változott, ma a közhasználatban röviden már csak „Bois“. A „Bastille“, amely a régi párizsi erődítések egy része volt, ezt jelenti: kis bástya, leginkább kapuvédő bástya. A „Temple“ nevű börtön neve azonos a „templom“ szóval, mert ez az épület a XII. században a templárius lovagrend párizsi épülete volt. A „Tuileriák“, francia nevén „palais des Tuileries“, szóról-szóra ezt jelenti: „léglagyár-palota“. Medici Katalin francia királyné ugyanis, mikor férje, II. Henrik, meghalt, bánatában leromboltatta a gyászos királyi palotát és újat építtetett a Louvre melletti téglalagot-telepek helyén, a mai Tuileriákat. A „Louvre“ maga ó-szász szó és kastélyt jelent.

Megemlíthetjük a londoni „Tate-galéria“ nevét is. Ez egy Tate nevű ur nevét hordja, aki magánygyűjteményét az államnak ajándékozta. A „Hydepark“ egy XVII. századbeli angol államférfi, Edward Hyde-Clarendon kancellár emlékéét őrzi. A berlini állatkert „Zoo“ neve a zoológiai kert rövidítése. „Zoon“ görögül élőlényt, állatot jelent. A potsdami híres „Sanssouci-kastély“ nevét Nagy Frigyes adta, aki porosz uralkodó léte inkább franciául beszélt: „sans souci“ franciául azt teszi, hogy „gond nélkül“. Hasonlít ehhez a madridi „Buen Retiro“-palota neve, amelynek jelentése spanyolul „kellemes visszavonultság“. A „Prado“ nevű muzeum ligelben van, ezért jelentése a fentiekből nyilvánvaló. Az „Alhambra“ arabul ezt jelenti: „a vörös“. Tudniillik a vörös torony. Az „Escorial“ spanyolul eredetileg a bányák salak-lerakódóhelyét jelenti, nyilván ilyen helyre építhették: II. Fülöp királyi palotáját. A római „Kvirinál“, teljes formájában „Palazzo Quirinale“, egy ősi latin szóból származik, amellyel a klasszikus rómaiak önmagukat nevezték. Magának Romulusznak is van egy idetartozó neve: Quirinus. Viszont a „Vatikán“ a magyarul is használt „vá-

tesz“ szóból származik, amely látnokot, de eredetileg inkább főpapot jelent.

Idetartozik a „tuszkulum“ szó is, bár azt már kis betűvel írjuk. Mondják, helyesebben, „tuszkulánium“-nak is. Tusculum ókori latin város volt, a mai Frascati helyén, ahol római előkelőségek szívesen építettek nyári villát maguknak. Lucullusnak, Caesarnak, Catonak egyaránt volt itt villája, de leghíresebb lett a Ciceróé, aki a házat Tusculanumnak nevezte és egyik legnevezetesebb filozófiai könyvének a „tuszkulánumi tanulmányok“ címet adta.

Athénből ered a „Pantheon“ szó. Jelentése görögül: „valamennyi isten temploma“. Eredetileg a tizenkét olimpiai isten közös templomát nevezték így, később az olyan templomot nevezték Pantheonnak, amely a nagy érdemeket szerzett hazafiak hamvait vagy képmásait foglalta magában. Az „Akropolisz“ görögül ezt teszi: „a város csúcsa“, szóval jellegvár, ugyanaz, mint a citadella. Es ugyanezt jelenti oroszul a „Kreml“ szó, amely a moszkvai „Kreml“ révén oroszul nem tudók előtt is ismerős.

Európa minden városában előfordulnak hasonló nevű szállók. Hogy Budapest van Debrecen-szálló és Fiume-szálló, az természetes. De mi közünk nekünk, vagy Bécsnek, vagy Berlinnek Bristol városához? Hagyomány a hotel-ipar körében ez a szállónév, és onnan ered, hogy Bristol, az angol kikötőváros, valaha rendkívül fontos kereskedőváros volt egész Európa számára, kereskedelme rögtön London után következett. Savoy-szállót is találunk minden európai városban. Ezek mind a londoni Savoy után mennek, az viszont a savoyai uralkodóház tiszteletére vette fel ezt a nevet. Bellevue-szálló is van mindenütt, valamint Esplanade-hotel. Az előbbi szót, amelynek jelentése franciául „szép kilátás“, a tengerparti francia szállók tették népszerűvé, (ugyanaz a „Beau rivage“: szép partvidék), az utóbbi pedig azt jelenti, hogy környezetét „ezplandálták“, vagyis buckás, sziklás talajból sétára alkalmasan síkká tették, ez tehát a hegyvidéki szállók kedvelt neve volt eredetileg. Tulajdonképpen nem is szállót jelentett először ez a szó, hanem így hívták hajdan Spanyolországban a város és fellegrára között szabadon hagyott sík teret, amelynek az volt a célja, hogy a fellegrárat ostromló ellenség ne leljen menedéket épületek között, hanem szembe kelljen szállnia az erdőbeliek tüzelésével. Ritz egy híres szálló-alapító család neve, Splendid pedig angolul ezt jelenti: ragyogó. A mi magyar fogadó-neveink között legkedveltebb a Zöldfa, ami természetes, mert a hajdani utazónak nyári hőség idején fontos volt az árnyék, ahol megpihenhet.

Legvégül a keszthelyi „Georgikon“-t említsük. Ez a szó görögül a földművelésről szóló költeményt jelent. A „György“ keresztnev is földművest jelent, így tehát hármass értelmű volt, hogy a gróf Festetics György által alapított gazdasági intézet ezt a nevet kapja.

Harsánvi Zsolt